

DUŠAN MUSA (ur.), *Bosna i Hercegovina između burne povijesti i Hercegovačkog ustanka*, Udruga "Vojvoda don Ivan Musić", Ljubuški, 2025., 480 str.

Zbornik radova *Bosna i Hercegovina između burne povijesti i Hercegovačkog ustanka*, objavljen povodom 150. obljetnice Hercegovačkog ustanka (1875.-1878.), predstavlja tematski profiliranu publikaciju koja kroz šest radova nastoji obuhvatiti povijesni kontekst, uzroke, tijek i značenje jednog od ključnih događaja 19. stoljeća na prostoru jugoistočne Europe. Konceptijski, zbornik je oblikovan kao promišljena i logički strukturirana cjelina. Polazi od dugotrajnoga povijesnog razvoja (prapovijest – osmansko razdoblje), zatim razmatra strukturu osmanske vlasti, a potom se usmjerava na sam ustanak i njegove aktere, uključujući pravne, ideološke i biografske dimenzije. Takav raspored radova jasno svjedoči o nastojanju uredništva da ustanak interpretira ne kao izolirani događaj nego kao rezultat složenih i dugotrajnih društvenih i političkih procesa.

U *Predgovoru* (str. 11-17), urednik Dušan Musa obrazlaže genezu interesa za temu Hercegovačkog ustanka, ističući kako je riječ o plodu dugotrajnog istraživačkog i javnog angažmana, ali i o reakciji na višedesetljetnu historiografsku zapostavljenost ove problematike. Posebno naglašava kako je tematika ustanka ponovno aktualizirana krajem 20. stoljeća kroz organizaciju znanstvenih skupova i objavljivanje prijašnjih zbornika, čime je otvoren prostor za nova istraživanja i reinterpretacije. Zbornik se tako pozicionira kao nastavak tih nastojanja, ali i kao pokušaj sustavnijeg uključivanja Hercegovačkog ustanka u suvremeni historiografski diskurs, uz naglašavanje uloge lokalnih aktera te katoličkog i hrvatskoga stanovništva.

U prvom radu Dušana Muse, *Dugi hod od prapovijesti do Osmanske okupacije* (str. 21-104), donosi se pregled povijesnoga razvoja prostora Bosne i Hercegovine od prapovijesti do osmanskog osvajanja. Autor stavlja naglasak na ključne procese: migracije, smjene političkih sustava i civilizacijske prijelome koji su oblikovali strukturu prostora u dugom trajanju. Tekst je koncipiran kao narativna sinteza koja čitatelja uvodi u složene povijesne dinamike i postavlja temelj za razumijevanje kasnijih događaja. Posebno je važno što autor jasno naznačuje kontinuitete i diskontinuitete u razvoju prostora, čime

ustanak implicitno smješta u širi povijesni okvir. Iako zbog širine zahvata ostaje na razini preglednog prikaza, rad uspješno ostvaruje svoju funkciju uvodnoga kontekstualnog teksta.

Sljedeći prilog Dušana Muse, *Osmanska uprava u Bosni i Hercegovini na štetu i naroda i Carstva* (str. 105-194), donosi analizu osmanskog upravnoga sustava i njegovih posljedica. Autor se usredotočuje na strukturne slabosti uprave, administrativnu neučinkovitost, fiskalna opterećenja i nedostatak stabilnih institucija te pokazuje kako su ti elementi generirali dugotrajno nezadovoljstvo među stanovništvom. Posebna vrijednost rada leži u interpretativnom povezivanju unutarnjih slabosti Carstva s lokalnim društvenim napetostima, čime se osmanska vlast sagledava kao jedan od ključnih uzročnih čimbenika ustanka. Rad pritom ne ostaje samo na razini opisa upravnoga sustava, nego ga interpretira kao dinamičan i problematičan okvir unutar kojeg se oblikuju pobunjenički procesi.

Središnji i najopsežniji rad zbornika potpisuje Ivica Puljić, *Uz 150-godišnjicu Hercegovačkog ustanka Hrvata Donje Hercegovine protiv Turaka* (str. 195-314). Autor donosi sustavnu i preglednu analizu tijekom ustanka, uzroka njegova izbijanja te njegovih posljedica, s posebnim naglaskom na ulogu Hrvata Donje Hercegovine. Rad se odlikuje jasno strukturiranim izlaganjem u kojem se kronološki i problemski razrađuju ključne faze ustanka, pri čemu autor uspješno povezuje lokalne događaje s međunarodnim političkim kontekstom. Posebno se ističe sposobnost integriranja različitih historiografskih uvida u koherentnu interpretaciju, čime rad nadilazi puku deskripciju i postaje referentna točka za razumijevanje ustanka unutar ovoga zbornika. Time ovaj rad ne funkcionira samo kao središnji prilog zbornika, nego i kao njegova interpretativna okosnica.

Marinko Marić u radu *Nacrt zakona za Hercegovinu 1875. godine* (str. 315-344) analizira iznimno važan političko-pravni dokument koji je za ustaničko vodstvo izradio Baltazar Bogišić. Autor pokazuje da ustanak nije bio samo vojni čin, nego i promišljeni pokušaj uspostave normiranoga društvenog i političkog poretka. Kroz detaljnu analizu sadržaja nacrtu zakona razotkrivaju se elementi političke artikulacije i pravne svijesti ustanika, koji su u ratnim okolnostima nastojali definirati organizaciju vlasti i temeljna prava. Ovaj se prilog metodološki izdvaja preciznim radom na izvoru i njegovom interpretacijom, čime

otvara važnu perspektivu razumijevanja ustanka kao dijela širega procesa političke modernizacije. Ovakav pristup jasno pozicionira ustanak unutar procesa pravne i političke transformacije prostora.

U radu Marijana Sivrića, *Nešto o školovanju don/fra Ivana Musića u nadbiskupskom sjemeništu sv. Stjepana u Ostrogonu u Mađarskoj i stupanje u dušobrižničku službu po završetku studija* (str. 345-370), fokus se premješta na biografsku razinu. Autor rekonstruira obrazovanje i rani pastoralni rad don Ivana Musića, jedne od ključnih figura ustanka, naglašavajući važnost njegova školovanja u Ostrogonu za formiranje njegova intelektualnog i društvenoga profila. Posebno je vrijedno što se kroz analizu obrazovnoga konteksta otvara pitanje utjecaja crkvenih institucija na oblikovanje političke svijesti i društvenog angažmana pojedinaca. Rad uspješno povezuje osobnu biografiju s povijesnim procesima, čime doprinosi dubljem razumijevanju ustaničkoga vodstva.

Završni rad Dušana Muse, *Zov slobode i njegovi produkti* (str. 371-448), donosi interpretativnu sintezu u kojoj se Hercegovački ustanak promatra kao izraz težnje za slobodom i kao proces s dugoročnim posljedicama. Autor ustanak smješta u kontekst modernizacijskih procesa druge polovice 19. stoljeća, naglašavajući njegovu ulogu u transformaciji društvenih odnosa, političkih ideja i identitetskih obrazaca. Posebno se ističe nastojanje da se ustanak interpretira kao događaj koji nadilazi lokalne okvire i sudjeluje u širim povijesnim promjenama. Kao završni tekst, rad uspješno objedinjuje ključne uvide prethodnih priloga i zaokružuje interpretativni okvir zbornika.

U Zaključku (str. 449–456), sintetiziraju se glavne teze zbornika te se potvrđuje interpretacija Hercegovačkog ustanka kao ključnoga povijesnog događaja s dugoročnim posljedicama za prostor Bosne i Hercegovine. Zaključni tekst uspješno povezuje sve tematske razine, od dugotrajnoga razvoja i osmanske uprave do konkretnih zbivanja i njihovih posljedica, u koherentnu interpretativnu cjelinu, dodatno naglašavajući važnost ustanka u kontekstu političkih i društvenih transformacija.

U cjelini, zbornik se temelji na jasno profiliranoj i metodološki promišljenoj interpretativnoj liniji koja Hercegovački ustanak sagledava kao rezultat dugotrajnih povijesnih procesa, ali i kao prijelomni trenutak političkog i društvenoga preoblikovanja prostora. Upravo u

toj dvostrukoj perspektivi, između dugoga trajanja i konkretne povijesne prekretnice, leži njegova znanstvena težina. Posebnu vrijednost imaju radovi koji se oslanjaju na precizno analizirane izvore i problemski pristup, jer otvaraju nove interpretativne horizonte i omogućuju dublje razumijevanje ustanka kao složenoga povijesnog fenomena, dok sintetski prilozi osiguravaju nužan kontekst i kronološku dubinu bez koje takva interpretacija ne bi bila moguća. Kao takav, zbornik nadilazi okvire prigodnog izdanja i predstavlja relevantan i ozbiljan doprinos suvremenoj historiografiji. Njegova važnost očituje se ne samo u sistematizaciji postojećih znanja, nego i u poticanju novih istraživačkih pitanja te u afirmaciji Hercegovačkog ustanka kao historiografski legitimne, istraživački potentne i interpretativno otvorene teme, čije značenje nadilazi regionalne okvire i ulazi u širi kontekst europskih povijesnih procesa 19. stoljeća.

Andrea Vučur